

Kocsikerék a nyakcsigolyánál¹

(Szijjártó Gézáne sz. Bocsor Judit, Sárpilis, 1931)

Néhány hónapja – baráti javaslatra – olyan egykori gazdákkal, gazdákról beszélgetek, akiket a második hullámban se tudtak begyűrni, -gyűrni a téeszbe. Mi lett velük, miután a mezőgazdaságban is „uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok”?

Erre az ő és utódaik élettörténete válaszol.

Meghallgatom szülőfalum egykori mértékadó családjainak szétszórásban élő tagjait is; miképpen ment végbe osztályuk párthatározatban előírt likvidálása.

Rátéekintek öregapám sorsára is, akinek napszámosként „az ideiglenes nemzeti kormányának a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról szóló rendelete alapján 6 kat. hold földet adott 1945. november 10-én a község földigénylő bizottsága.”

Kapott tulajdonától megfosztva a szőlészeti brigád gyalogmunkásaként fejezte be életét.

Legyen áldott az ő emléke is!

Nagy és erős gyerekek születtem, öt és fél kilóval. Édesanyám a nehéz szülés közben elájult, ezért a bábaasszony őt ápolta, engem pedig félretettek. Egyszer csak fölsírtam. „Hát ez még él?”, kiáltott föl valaki. Azt mondják, fekete volt a bőröm.

A négy elemít Sárpilisen végeztem, a tanítót rektor úrnak szólítottuk.

Nagyapámat vitéz Dávid Jánosnak hívták; a 18-as háborúban a huszároknál szolgált. A háború előtt történt egy tragikus eset: a nagypapa meg Mózes István barátok voltak. Mintha testvérek lettek volna. Egyszer együtt vadásztak. Nagyapámnak a karján lógott a puskája, és véletlenül elsült. A barátja lábába ment a golyó! Nagypapa azonnal odaadta neki a puskát: „Lőj meg!” Istókot bevitték a szekszárdi kórházba, de nem tudták megmenteni, vérmérgezésben meghalt. El lehet képzelni, nagypapa milyen lelkiállapotban volt. Meg persze a Mózes család is. Nagyapámat nem büntették meg, mert a barátja tudott még beszélni,

GUTAI ISTVÁN (1950) író, a paksi városi könyvtár igazgatója.

1 Részlet a *Kocsikerék a nyakcsigolyánál* címmel készülő szociográfiából.

és elmondta, hogy Dávid János nem hibás, ne vonják felelősségre. A felesége elátkozott bennünket meg az unokáját is, aki próbált udvarolni nekem. Palcsira nagyon haragudott a nagyanyja emiatt. „A koporsóban se lássam, ha meghal!” – ezt mondta az unokájáról. Palcsi erre kiment Ausztráliába. Előtte üzent, hogy beszélni akar velem. Én meg visszaüzentem: „semmi beszélőnivalónk nincs egymással”. (Akkor azt hittem, soha többé nem látjuk egymást. De nem így történt.)

Nagyanyám neve Batai Judit; ő decsi születésű volt.

Egy házban laktunk a nagyszüleimmel, egy családot alkottunk. Nagyon jól neveltek. Egyke voltam ugyan, de nem adtak meg mindent, nem kényeztettek el.

Édesapám érdekes módon került Pilisre. Alsóörsi nagyapám, Bocsor Imre is bíró volt. (Apai nagyanyámat Mondácskó Szidóniának hívták, ő Csehországból származott.) A pilisi jegyzőnek itt volt nyaralója. Amikor végleg ideköltözött, annak öröme emlékvacsorát tartott, amire a pilisi meg az alsóörsi bírót is meghívta. A két bíró beszélgetett: „Nekem két lányom van.” „Nekem meg két fiam.” (Bocsor nagyapám mesélt később erről a társalgásról.) Apu mindig vállalkozott rá, hogy körülnéz a Sárközben. Elég rögzös útja lehetett; Fehérvárról már vissza akart fordulni. Ha már itt van, gondolta, amikor nem jött még a vonat Alsóörs felé, fölszállt hát a sárbogárdira. Ott megint várnia kellett. Beállt a báta-széki szerelvény. „Most már mindegy.” Fölszállt. Pilisen meg le.

A nagyapákhoz ment. Láta anyut, azt hiszem, az első találkozás januárban volt (tetszett neki a gazdaság is!), májusban már meg is esküdtek.

Édesapám dolgozó ember volt, és precíz. Mintagazda! Egy szál szalma se maradhatott az udvaron. Volt egy kommenciósunk, Kiss Lajos bácsi. Ő úgy volt apuval, mintha testvérek lettek volna.

Édesapámat is vitézzé avatták 1938-ban, így lett vitéz Dávid Bocsor Imre a neve. (Az avatás estéjén anyu táncolt Horthy Miklóssal, akinek tetszett a szép sárközi viselet.)

Nekem, gyerekeknek, nem volt jogom, hogy magamról döntsek. Tízéves koromban Pécsre kerültem, a Református Leánynevelő Intézetbe. Nagyapámnak volt az a szándéka, hogy ilyen iskolába járjak. Már kiskoromban terelgetett a gazdálkodás felé. Kivitt a határba, hogy ismerjem meg a búzát, az árpát. Én eleinte csak a zabot ismertem, mert az olyan volt, mint a szép virág. Édesapámnak más véleménye volt: „A parasztlánynak férjhez kell menni, gyerekeket szülni és nem tanulni!” De nagypapa akarata érvényesült! Azért kell tanulnom, hogy legyen valaki, aki majd vezeti a gazdaságot. Oda nemcsak kézi munkás kell, hanem az is, aki irányítja. Nekem is tetszett a paraszti élet. Azt képzeltem akkor, hogy majd lóháton járom a határt, és ellenőrzöm az ott végzett munkát. De arra már nem került sor.

Eleinte nagyon rossz volt. Karácsonyig nagyon sokat sírtam, nehezen szoktam meg. „Csak jönne egy repülő, amire fölkapaszkoznék, és elmennék innét.” Arról ábrándoztam.

Szegény nagyapám jött egyszer látogatóba. Már bent ült a hazafelé induló vonatban. Egyik útitársa megkérdezte tőle: „Mi a baj, nemzetes uram, hogy ennyire bánkódik?” „Hogyne bánkódnék – mondta nagyapám –, amikor a kis lányunokám annyira sír az iskolában, majd megszakad a szíve! Haza akar jönni. Még van annyi idő az indulásig, megyek érte és hazaviszem.” „Maradjon nyugodtan – mondta az idegen. – Majd megszokja.” Igaza lett. Ennek az embernek köszönhetem, hogy nagyapám nem vitt haza, és elvégeztem az iskolát. Utána pedig – mivel nem volt fiúgyerek a családban – gazdasági iskolába jártam.

Ott ismerkedtem meg a kisgazda főtitkár Kovács Béla lányával, Pirivel. Amikor hazaengedték az apját, borzalmas állapotban volt. Irénke néni, a felesége mutatott egy csomó fényképet. Azt hiszem, Béla bácsi kilenc évig volt orosz fogságban.

Szünidőben lehettem otthon. Anyu egyszer haboskávét főzött, azt iszogatva sétáltam a gangon. Megjött valahonnan a nagyapám: „Mit iszol, kislányom?” Megmondtam neki. Följött, kikapta a kezemből a csészét, és kivágta az udvarra. „Parasztlány gyomrába nem való haboskávé!” (Pedig nagyon szeretett.)

Akkor anyuval nagyon sírtunk. Gondolom, nagyapám nem akarta, hogy elkényeztessenek. (Látom, hogy most mit követelőznek a fiatalok.)

A nagypapa tartotta kézben az egész nagycsaládot. Ismerték és szerették az egész megyében. A mai napig megemlegetik vitéz Dávidot. 15 évig ő volt a falu első embere.

40 hold földünk volt Csornában, a falu és a vasút között is nagyjából ugyanannyi; összesen 100 hold meg a 14 hold vitézi telek és a hegyen a tanyánk. (A nagypapa 41-ben vette a tiszteletes úrtól, három szoba volt benne, és apura íratta 1200 öl szőlővel együtt, hogy neki is legyen birtoka. A szőlő alatt is szántó húzódtott.)

A háború előtt békésen, gondtalanul éltünk. Nagyapám bíró volt, első ember a faluban. A gazdaságban minden munkára voltak emberek: vincellér, kapások, aratók... volt arató-, vetőgép, voltak ekék.

Nagyon szép emlékeim az akkori szüretnek. Több kocsival mentünk énekszóval ki a hegyre. Énekeltek a szedés közben és hazafelé is. A szüret ünnep volt. Nem napszámosok dolgoztak, hanem barátok, rokonok, ismerősök. Hát az a világ elmúlt.

44 októberében, amikor bejöttek az oroszok, én tizenhárom éves voltam. Akkor sok minden történt. Hozzánk rakták a parancsnokot, egy szobánkat foglalta el. (Előtte nyolc-tíz tagú német katonaság volt beszállásolva hozzánk.)

Nagypapa egy kicsit értette a parancsok beszédjét. Az orosz nézegette a falakat, és megkérdezte. „Miért nincsenek szentképek?” Nagyapám elmagyarázta neki, hogy mi reformátusok vagyunk, és nem teszünk szentképeket a falra. Elénekelte a saját nyelvén egy éneket, nagyapáék pedig magyarul valamelyik zsoltárt vagy dicséretet. Pár napig volt nálunk. Utána egy fiatalembert tettek be hozzánk; tizenhét éves lehetett, ő jobban félt, mint mi.

Amikor azt hittük, hogy lecsendesedett egy kicsit a világ, és mindenki teheti a dolgát, nagypapa kiment a hegyre körülnézni. Hazafelé két orosz katona lecibálta a kocsiról, el akarták zabrálni a lovakat. (Gyönyörű lovaink voltak!) Nagypám nem hagyta, erre a katonák a kocsikerék alá tették a nyakát. Nemhiába becsülte a parasztember a lovakat és tartotta okosnak! Hiába ütötték, verték puskatussal őket a katonák, nem indultak el!

Így nagypám „szerencsésen” hazaért. Csoda, hogy ott, helyben nem lőtték agyon. Azután minden további nélkül kifoghatták és elhajthatták volna a lovakat, ahogy azt nagyon sok helyen megtették. Miért volt szükség erre a kegyetlenkedésre? Talán még röhögtek is közben? A lovak maguktól hazataláltak; otthon aztán kitört nagypámon valamilyen idegbetegség, úgyhogy évekig nem értettük a beszédét. Nagyanyám biztatására kiköltöztek a hegyre, hogy senki-vel se találkozzon, rádiót se halljon.

Nehéz lett az élet. 48-ban elvitték apámat. Azzal vádolták, hogy homokot kevert a búzába. Kimentek a rendőrök a vasútállomásra (mert oda kellett vinni a búzát), és „megállapították”, hogy 80 kiló homok van benne.

Az akkori állomásfőnök, Tancsa bácsi hiába mondta, hogy nem az a zsák Bocsor Imréé, megverték őt is, hogy hazudik.

Édesapámat Pesten csukták be valamelyik állomás melletti laktanyába. Fél évre? Egy évre? Nem tudom, gyerek voltam még.

Egyszer a tanácselnököt meg a feleségét berakták az első szobánkba. (Azt nem lakták a jobbmódú családok; sárközi szoba volt szép berendezéssel, szőnyeggel, a felvetett ágy csipkés párnákkal, az üveges szekrény tele volt szöttes abrosszal.) Minden ottmaradt! A nagymama egy gyönyörű abroszt és a nagypapa háborús kitüntetéseit megmentette. Minden vasárnap adtunk a tanácselnököknek egy üveg bort és egy tányér süteményt. Nem kérték, de a sárközi ember mindig ad valamit a rászorulóknak.

A tanácselnök felesége állítólag felakasztotta magát. Akkor a férje elment a faluból. (Házunk pedagóguslakás lett, utána cigányokat tettek bele, akik teljesen lelakták.)

A tanácselnök távozás után nem sokkal jött egy nyakkendős ember, és azt mondta, hogy 24 óra alatt el kell hagynunk a házat!

Már készültünk a másnapi szüretre. A baromfikat ládába raktuk... kiköltöttünk a hegyre; nem volt más választásunk. Azért leszüreteltünk, de közben mindenki sírt.

Volt egy szekszárdi zsidó ismerősünk, barátunk, Józsi bácsi, aki segítette a kulákokat. Igaz, sokba került. Mindig megmondta, mennyi pénzt vigyünk neki. Addig ment ez így, amíg tele volt a gazdasági udvar meg az ólak. Nem ő kapta a pénzt, ő csak közvetített. Az ő családját is elvitték 44-ben; felesége, fia odaveszett, ő megmaradt. Akkor megfogadta, hogy mindenkinek segít, akit üldöznek. Így aztán apu hazakerült.

52-ben elvitték nagypámat (akkor már egy kicsit jobban volt) és aput megint, akkor feketevágás miatt. A nagypám másfél évet kapott, amit a szekszárdi

börtönben kellett leülnie. Édesapám a Sztalinváros melletti Bernátkúton, a rabgazdaságban dolgozott; kocsis lett. Az igazgató kislányát hozta-vitte az iskolába. Még őr se volt vele! Annyira megbíztak benne.

Édesanyámmal mentünk hozzá, az élelmet, amit vittünk neki, át lehetett adni. Az udvaron beszélgettünk vele ilyenkor. Nem volt rossz sora, „csak” nem volt szabad.

Amíg nem jöhettek haza, idős nagymamámnak, beteg édesanyámnak és nekem hetente jelentkezniünk kellett a decsi rendőrségen. Mindig hárman mentünk; azt gondoltuk, ha elvisznek bennünket, mind a hármónkat vigyék.

Amikor hazajöhettek a férfiak, apu bement Szekszárdra munkát keresni. Talált egy szakipari vállalatot, ott kapott munkát. Komlót, a kommunista várost építettük. Hétfőn reggel vitt, péntek este hozott vissza bennünket a vállalat.

Apu kőművesek mellé került, én vízfordó lettem. Édesanyám is jött velünk, mert nem engedett el fiatal lány létemre. Ő főzött ránk. Felvonulási épületben laktunk, aminek ablaka se volt.

Apunak nemsokára elege lett ebből a cigányéletből. A szülei akkor még éltek. Eljött ide, Alsóörsre helyet keresni. A nádazóknál kapott munkát.

Leendő apósom – akkor még nem is gondoltuk, hogy az lesz – a keresztapám volt. Neki volt itt ismeretsége, ő helyezett el a begyűjtésnél.

Ezt nem láttam jónak, mert tudtam, hogy mit jelent a begyűjtés, bár a családot közvetlenül nem érintette, mert akkor már nem laktunk Pilisen. Kétszer két hetet dolgoztam ott, az ellenőrzés volt a feladatom.

Később dolgoztam MESZÖV-nél is vezetőként; üdülővezető is voltam, egy ideig az Annabellában valutás. Az élet jóra fordult. (Hosszú évek múlva Palcsi itt szállt meg a feleségével az Annabellában. A barátnőm volt akkor éppen szolgálatban a portán. Amint nézte Palcsi útlevelét, megakadt a szeme a születési helyén: Sárpilis. Mondta Palcsinak: „A barátnőm is sárpilis!” „Ki az?” „Bocsor Juci.” „Bocsor Juci?! Hol van most?”

Találkoztunk. Szegény megtört volt; megsüketült... akkor már semmi érzésem nem volt iránta.)

1960-ban meghalt édesanyám ötvenévesen. Beteg volt, amióta megszülettem. Bajára járt orvoshoz. A nagynénémmel tervezgették az esküvőnket. Ahogy ment ki a konyhából, nekiesett az ajtónak. Bevitték a szobába, és lefektették. Másnap reggel az unokahúgom (ő postán dolgozott) telefonált: „Jucika! Nagyon szomorú hírt mondok, de bízunk az orvosokban: édes nénjét – így hívta anyut – elvitte a mentő.”

Rohantam haza (aranyosak voltak a kolléganők, vigasztaltak: majd meggyógyítják!), a hajnali vonattal indultam. Géza, a férjem nem jött velem. Leugrottam a pilisi állomáson, futottam föl a hegyre. Délután lett, mire odaértem. A kórházban adtam pénzt mindenkinek, aki csak hozzányúlt anyuhoz. Az ápolónő szólt, hogy beszélhetek vele; ő mindent hall, de válaszolni már nem tud.

Ezután visszamentem a hegyre. Reggel készültünk újra a kórházba. Apu leszaladt a gépállomásra, hogy telefonon megkérdezze: milyen éjszakája volt anyunak. Nemsokára jött és mondta: „Édesanyád az éjjel meghalt.”

Borzalmas volt ezt hallani! Az imakönyvemet bedobtam a tűzbe. A nagymama rám kiáltott: „Jucika! Jucika! Megver a Jóisten! Tudod te, mit csinálsz?” Kirántotta az imakönyvet a tűzből.

A pilisi nagyszülők halálukig ott éltek a hegyen; nagypapa 1964-ben, nagymama 71-ben halt meg, abban az évben, amikor apu.

Apunak sok asszonya volt. Decsi, nyéki... az utolsó, Julis tizenhét évvel fiatalabb volt nála, a téészen ismerte meg; négy családja volt, a legkisebb tízéves.

Vasaltam éppen, már késő este volt, amikor kopogtatott apám testvére, Gyuszi bátya. Megörültem neki.

„Neked ilyen jó kedved van?”

„Miért?”

„Apád... meghalt!”

„Apu nem hallhatott meg!”

„De.”

„Ez nem lehet igaz!”

„De igen.”

(Ő kapta az értesítést, talán azért, hogy engem kíméljenek.)

Gézával pakoltunk, és a hajnali vonattal mentünk Pilisre. Apám a hegyen volt fölgravitalozva. „Egyet köhintett és...”, mondta Julis, aki hivatalosan a második felesége volt.

Kinyitattam a koporsót.

Julis tiltakozott: „Mit nézel rajta?”

„Látni akarom! Az én apám volt!”

Kinyitották a koporsót, és megnéztem.

Kocsival vittük a várdombi temetőbe; Julis meg se várta a temetést, visszament a fuvarossal.

(Vincze gyángyi mondta is: „Jucikám, bontasd föl a koporsót, mert apád nem természetes halállal halt meg!”) Nem lett volna ennek semmi értelme. Ki tudja? Szíves is volt...

2003. május 28-án a férjem is itthagzott. (Géza nem nagyon végezhetett nehéz munkát, mert gerincbetegsége volt, de elhelyezték a veszprémi faárugyárba. Annak az igazgatója segíteni akart rajtunk, ismerte az apósomat.)

Én is beteg vagyok, egyensúlyzavarom van; a fejem, a nyakcsigolyám fáj, de nem hagyom el magam. Szociális gondozók járnak ide minden nap; bevásárolnak, meg hozzák a gyógyszereket is. Legalább rám néz valaki. Sokmindenen keresztül mentem fiatal koromban, abból indul ki minden.

Kaptam kárpótlási jegyet, szerencsére el tudtam adni, itt licitáltam három sor szőlőt, Lovason pedig 400 ölet.

Engem 94-ben Szegeden avattak vitézzé. Avatásomkor fölnéztem az égre: lát-e most a nagypapa?